

УДК: 657.1.014

Леонова Юлія Олександрівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
м. Харків, пр. Леніна, 9а, 61166 Україна

Махота Алла Валентинівна

кандидат економічних наук,
викладач кафедри бухгалтерського обліку,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
м. Харків, пр. Леніна, 9а, 61166 Україна
E-mail: alla_229@mail.ru
Телефон: +380664846766

ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. З метою розвитку методології бухгалтерського відображення фінансових інвестицій задля забезпечення зростаючих інформаційних потреб ухвалення управлінських рішень в рамках інвестиційної діяльності підприємства обґрунтовано напрями розвитку бухгалтерського трактування сутності фінансових інвестицій шляхом врахування економічної природи інвестиційних операцій суб'єктів господарювання, в результаті яких фінансові інвестиції визнаються об'єктами бухгалтерського обліку. Систематизовано бухгалтерську класифікацію фінансових інвестицій та визначено необхідність її удосконалення за рахунок доповнення об'єктів інвестування у відповідності до загальновизнаних груп цінних паперів. Узгодження законодавчо врегульованої типології цінних паперів, що є об'єктами інвестування на фондовому ринку, та класифікації фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку як активів, що виникають у підприємства внаслідок вкладення ним коштів у цінні папери, дозволяє наблизити методологію обліку фінансових інструментів до сучасних особливостей інвестиційних операцій вітчизняних підприємств шляхом розробки специфічних облікових процедур для кожної групи цінних паперів та поглиблення бухгалтерської інформації про інвестування коштів у фінансові інструменти. Результати дослідження є основою подальшого розвитку теоретико-методологічних засад обліку інвестиційної діяльності підприємства з урахуванням її сучасних особливостей.

Ключові слова: бухгалтерський облік; інвестиції; цінні папери; емітенти; інвестори; оцінка.

Леонова Юлия Александровна
Махота Алла Валентиновна

ФИНАНСОВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ КАК ОБЪЕКТ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Аннотация. С целью развития методологии бухгалтерского отображения финансовых инвестиций для обеспечения растущих информационных потребностей принятия управленческих решений в рамках инвестиционной деятельности предприятия обоснованы направления развития бухгалтерской трактовки сущности финансовых инвестиций путем учета экономической природы инвестиционных операций субъектов хозяйствования, в результате которых финансовые инвестиции признаются объектами бухгалтерского учета. Систематизировано бухгалтерскую классификацию финансовых инвестиций и обосновано необходимость ее усовершенствования за счет дополнения объектов инвестирования в соответствии с общепризнанными группами ценных бумаг. Согласование законодательно урегулированной типологии ценных бумаг, являющихся объектами инвестирования на фондовом рынке, и классификации финансовых инвестиций в бухгалтерском учете как активов, возникающих у предприятия в результате вложения им средств в ценные бумаги, позволяет приблизить методологию учета финансовых инструментов к современным особенностям инвестиционных операций отечественных предприятий путем разработки специфических учетных процедур для каждой группы ценных бумаг и углубления бухгалтерской информации об инвестировании средств в финансовые инструменты. Результаты исследования являются основой дальнейшего развития теоретико-методологических основ учета инвестиционной деятельности предприятия с учетом её современных особенностей.

Ключевые слова: бухгалтерский учет; инвестиции; ценные бумаги; эмитенты; инвесторы; оценка.

Leonova Julia Oleksandrivna,
Makhota Alla Valentynivna,

FINANCIAL INVESTMENTS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING: PRINCIPLES AND CLASSIFICATION

Abstract. The paper intends to develop the methodology of accounting for financial investment to meet the growing information needs of management in decision-making upon investment operations of a company. The results of undertaken research argue that financial investments should be recognized as specific objects of accounting, so different accounting techniques should be

applied to different financial investments in order to reflect the economic nature of the investment operations of economic entities. The paper proposes systematized accounting classification of financial investments and justifies the necessity of supplementing investment objects in accordance with recognized groups of securities. Harmonization of legislative regulated typology securities, which are investing objects of stock market, and financial investments classification in accounting as assets, that arise at the enterprise due to his attachments money in securities, allows to bring the financial instruments accounting methodology to the modern features of investment operations national enterprises by developing specific accounting procedures for each group of securities and deepening accounting information about investing money in financial instruments. Results of the study are the ground for further development of theoretical and methodological principles of accounting for investments in growing competition in financial markets.

Keywords: accounting, investments, securities, issuers, investors, rating.

JEL classification: M41

Вступ. Активізація глобалізаційних процесів на фоні нестабільності національних фінансових ринків обумовила підвищення попиту на додаткові фінансові ресурси з боку суб'єктів реального сектору економіки як матеріальної основи забезпечення стабільності їх діяльності та стимулювання розвитку бізнесу. В свою чергу, стрімкий розвиток фінансових інновацій на фоні застарілих теоретико-методологічних основ бухгалтерського обліку не дозволяють забезпечити належний рівень інформаційного забезпечення управлінських рішень в рамках інвестиційної діяльності підприємства. За цих умов виникає об'єктивна необхідність в адаптації сучасної методології бухгалтерського обліку до потреб економіки шляхом удосконалення обліку інвестицій суб'єктів господарювання в інструменти фондового ринку, що неможливе без чіткого з'ясування їх сутності та видів в сучасних умовах господарювання.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції та її розкриття у фінансовій звітності регламентуються МСБО №39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [17], П(с)БО №12 «Фінансові інвестиції» [15], П(с)БО №13 «Фінансові

інструменти» [16], П(с)БО №2 «Баланс» [1], П(С)БО №19 «Об'єднання підприємств» [8], П(С)БО №20 «Консолідована фінансова звітність» [7], а також Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України №291 від 30.11.99 р. [6].

Теоретичному обґрунтуванню сутності та типології фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку присвячено роботи ряду закордонних вчених, таких як Е. Гордон, Е. Генрі, Т. Ловерс, Дж. Бред, а також вітчизняних науковців, серед яких В. Бабіч, Н. Богатко, Л. Борщ, І. Бланк, Ф. Бутинець, О. Вербило, Р. Воронко, С. Голов, Ю. Грабовський, Щ. Криворот, Я. Крупка, Н. Клим, О. Лисенко, Л. Ловінська, Л. Лук'яненко, Н. Огійчук, І. Прибега, П. Саблук, С. Сачова, Л. Сук, Г. Уманців, Я. Шелест та ін. Але, незважаючи на вагомі здобутки існуючих досліджень та постійний розвиток нормативно-правової бази бухгалтерського обліку до сьогодні залишається невирішеними ряд проблем обліку інвестиційної діяльності підприємства, вирішення яких неможливе без належного обґрунтування сутності та видів фінансових інвестицій в сучасній обліковій практиці.

Формулювання мети статті та завдань. Метою даного дослідження є вивчення сутності поняття «фінансові інвестиції» та систематизації їх видів на практиці бухгалтерського обліку інвестиційної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. В умовах недостатнього рівня державної підтримки бізнесу, дестабілізації національного банківського сектора та зниження ефективності діяльності вітчизняних підприємств істотно зростає потреба у додатковому капіталі, найбільш оптимальним з позиції термінів залучення та вартості якого є використання інструментів фінансових інвестицій, тобто залучення/розміщення інвестицій у цінні папери шляхом їх придбання в процесі емісії чи обігу. Зазначене доводять дані рис. 1., які свідчать, що протягом 2007-2012 рр. у середньому близько 11% інвестицій в економіку України залучено через інструменти фондового ринку. Це другий

показник за внеском у розвиток вітчизняної економіки після банківських кредитів.

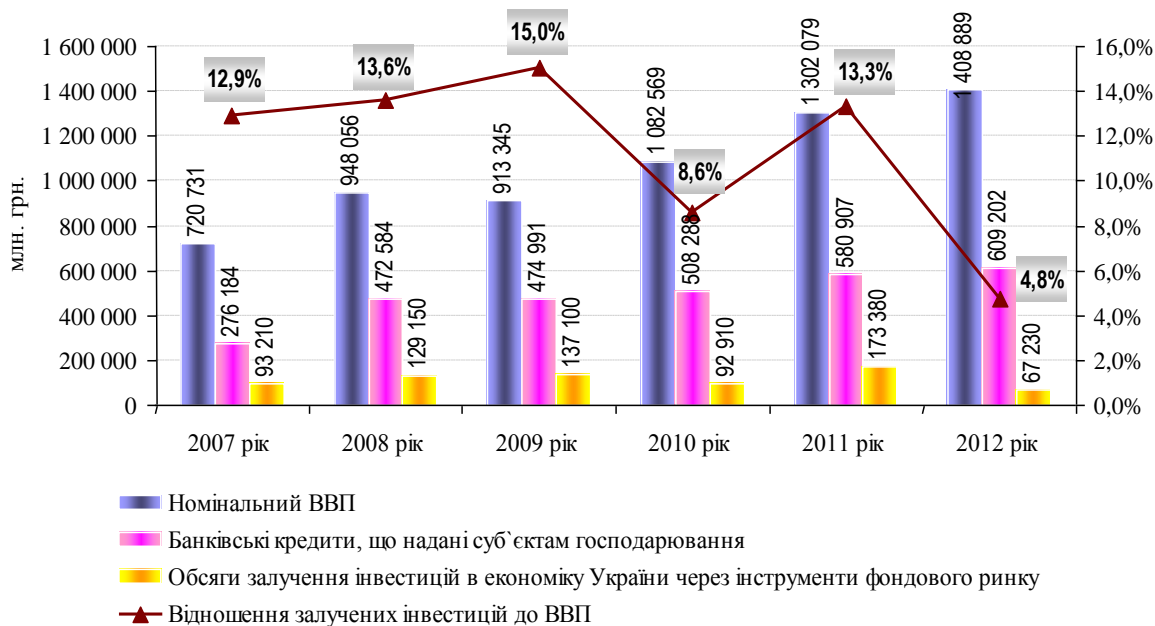

Рис. 1. Динаміка обсягів залучення інвестицій в економіку України через банківські та фондові інструменти

Джерело: складено автором на підставі даних Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

Найбільш популярними фондовими інструментами серед інвесторів є пайові та боргові цінні папери. Адже найефективнішим джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів для фінансування поточної господарської діяльності, довгострокових проектів підприємств і держави є акції та облігації [2].

У загальному розумінні, природа фінансових інвестицій полягає у розміщенні вільних коштів у цінні папери з метою трансформації коштів у високоліквідні цінні папери, збереження вартості активів, отримання прибутку, встановлення контролю над емітентом, тощо.

Податковим Кодексом України фінансові інвестиції визначаються як господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та/або інших фінансових інструментів [9].

Аналогічної трактовки дотримуються автори [14], які визначають фінансові інвестиції як «вкладення коштів чи інших активів у цінні папери суб'єктів господарської діяльності».

В бухгалтерському обліку сутність фінансових інвестицій закріплено МСБО №39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [17], П(с)БО №2 «Баланс» [1] та П(с)БО №13 «Фінансові інструменти» [16], де вони визначаються як «активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора».

Отже для цілей бухгалтерського обліку фінансові інвестиції, в першу чергу, визначаються активом, бо їх формування передбачає зменшення ресурсів, що утримується підприємством з метою отримання певних економічних вигід у майбутньому – збільшення прибутку, зростання вартості капіталу, тощо.

В сучасній науковій літературі існує розвинена класифікація фінансових інвестицій, але для цілей бухгалтерського обліку здійснюється специфічний їх розподіл. В даному контексті необхідно звернути увагу на відсутність в П(с)БО №12 «Фінансові інвестиції» чіткого розмежування різних за параметрами вкладень в цінні папери, що ускладнює процедуру визнання та оцінки фінансових інвестицій на практиці їх бухгалтерського обліку.

Так, Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України в залежності від термінів та цілей інвестування фінансові інвестиції розмежовано поточні і довгострокові з різним порядком їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Такий розподіл закріплено і П(с)БО №2 «Баланс», згідно якого довгострокові фінансові інвестиції відображаються в І розділі активу балансу «Необоротні активи», поточні фінансові інвестиції – у ІІ розділі «Оборотні активи» [1].

Довгострокові фінансові інвестиції представляють собою інвестиції в у цінні папери інших підприємств, облігації державних та місцевих позик, статутний капітал інших підприємств, створених на території країни та за кордоном терміном більш ніж один рік, а також фінансові інвестиції, що не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент [1,6]. Отже за умов, що підприємство здійснило вкладення в цінні папери з терміном обігу до одного року, але умови ринку не дозволяють їх вільно реалізувати у короткостроковій перспективі, інвестор має віднести їх до довгострокових фінансових інвестицій.

В свою чергу, згідно Інструкції [6] довгострокові фінансові інвестиції розподіляються на:

1. Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі.
2. Інші інвестиції пов'язаним сторонам.
3. Інвестиції непов'язаним сторонам.

Згідно П(с)БО №23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» пов'язаними сторонами вважаються: 1) підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб; 2) підприємства і фізичні особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність, а також близькі члени родини такої фізичної особи [13]. Розглядаючи юридичну форму зв'язків пов'язаними є дочірні, спільні та асоційовані підприємства.

В свою чергу, в п. 24 «Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності» П(с)БО №12 зазначено необхідність деталізації у примітках до фінансової звітності статтю балансу «Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств», за такими видами:

1. Фінансові інвестиції в асоційовані підприємства – вкладення коштів у цінні папери підприємств, пов'язаних з інвестором у формі участі в статутному фонді та/або управлінні та на який інвестор має суттєвий вплив (прямо або опосередковано володіє 20% або більше відсотками акцій, що

дозволяє інвестору впливати на фінансово-господарську діяльність об'єкта інвестування [5]).

2. Фінансові інвестиції в дочірні підприємства – вкладення коштів у цінні папери підприємств, контрольованих інвестором (материнською компанією) внаслідок прямого або опосередкованого володіння більш ніж 50% корпоративних прав об'єкта інвестування [10].

3. Фінансові інвестиції у спільну діяльність із створенням юридичної особи (спільного підприємства) – інвестування коштів цінні папери підприємства, економічна діяльність якого спільно контролюється двома та більше сторонами згідно угоди про розподіл контролю [18].

До поточних фінансових інвестицій належать інвестиції терміном до одного року та такі, що можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент [1]. Такі фінансові інвестиції, в свою чергу, розподіляються на:

1. Еквіваленти грошових коштів – це короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості [1]. Умови визначення фінансових інвестицій еквівалентами грошових коштів конкретизовано МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів», до яких віднесено здатність інвестицій вільно конвертуватися у відому суму грошових коштів, існування незначного ризику зміни вартості та короткий строк погашення інвестицій, наприклад, не більше трьох місяців з дати придбання [4].

2. Інші поточні фінансові інвестиції – цінні папери, що утримуються інвестором з метою подальшої реалізації протягом 12 календарних місяців.

За об'єктами інвестування виокремлюють:

- інвестиції в інструменти власного капіталу (пайові фінансові інвестиції) шляхом придбання акцій, інвестиційних сертифікатів, сертифікатів фондів операцій з нерухомістю [12]. Такі інвестиції підтверджують право власності інвестора та здійснюються задля набуття контролю над об'єктами інвестування, диверсифікації бізнесу, поглинання конкурентів тощо;

- інвестиції у боргові фінансові інструменти – вкладення коштів у облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, облігації міжнародних фінансових організацій [12]. Боргові фінансові інвестиції здійснюються з метою диверсифікації господарської діяльності інвестора та отримання доходу у вигляді відсотків або фіксованої суми за тимчасове користування його капіталом емітентом таких цінних паперів.

Поряд з цим Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» поряд із зазначеними групами цінних паперів (пайові та боргові) також виокремлюються наступні їх види: іпотечні, приватизаційні, похідні та товаророзпорядчі. Виходячи з цього, в бухгалтерському обліку слід доповнити існуючу класифікацію фінансових інвестицій за об'єктами вкладень наступними видовими групами:

- інвестиції в іпотечні цінні папери – придбання цінних паперів (іпотечних облігацій, іпотечних сертифікатів, заставних), випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів [12].

- інвестиції у приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду [12].

- інвестиції у похідні фінансові інструменти – інвестування у ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти [12]. Такі інвестиції здійснюються інвестором для хеджування справедливої вартості базових активів таких цінних паперів (цінні папери, товари, валютні цінності, інші активи (в тому числі фондові індекси, відсоткові ставки) [11]);

- товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їх держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах [12].

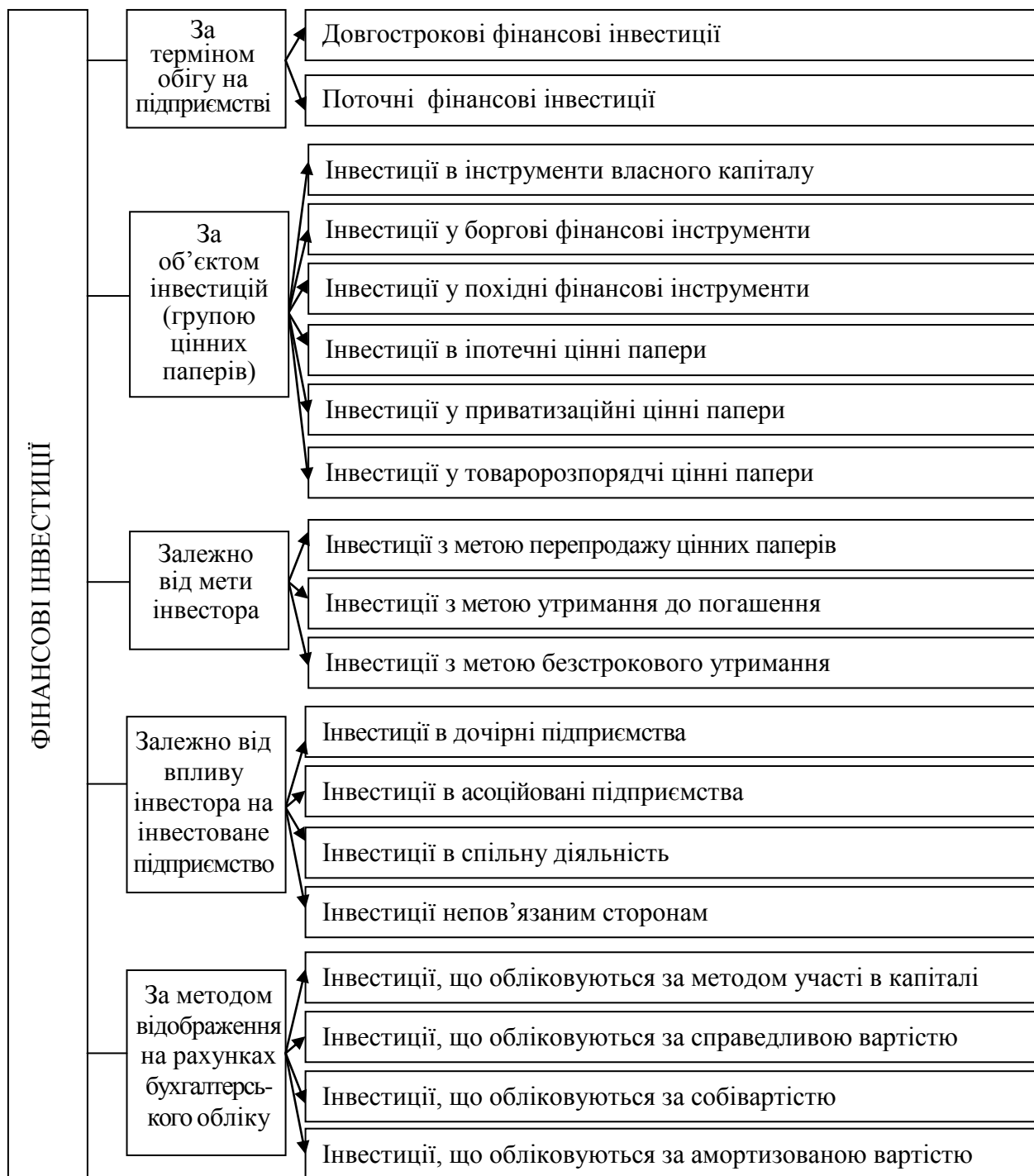

Рис. 2. Класифікація фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку

В залежності від мети придбання фінансові інвестиції розподіляються на інвестиції з метою: подальшого перепродажу; безстрокового утримання; утримання до закінчення строку погашення.

За методом відображення на рахунках бухгалтерського обліку

фінансові інвестиції класифікуються на:

1. Інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі. За цим методом здійснюється оцінка на дату балансу фінансових інвестицій в інструменти власного капіталу пов'язаних сторін – асоційованих, дочірніх та спільних підприємств які утримуються інвестором терміном більш ніж 12 календарних місяців.

2. Інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю. Даний метод застосовується для оцінки на дату балансу поточних фінансових інвестицій, які утримуються з метою подальшої реалізації протягом 12 календарних місяців.

3. Інвестиції, що обліковуються за собівартістю. За собівартістю всі фінансові інвестиції оцінюються первісно.

4. Інвестиції, що обліковуються за амортизованою вартістю – фінансові інвестиції непов'язаним сторонам, що утримуються інвестором до погашення.

Таким чином, загальну класифікацію фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку доцільно представити наступним чином (рис. 2). За результатами проведеного дослідження визначено наступне:

нормативно закріплене визначення фінансових інвестицій не повністю розкриває їх сутність. Економічна природа фінансових інвестицій полягає у здійсненні інвестором господарських операцій з розміщення вільних коштів у цінні папери інших суб'єктів (підприємств, банків, держави в особі уповноважених для розміщення державних цінних паперів органів тощо) з метою отримання певного економічного ефекту – захисту активів від інфляції, отримання прибутку, диверсифікації бізнесу, набуття контролю або вигідних відносин з підприємством-рецепієнтом, усунення конкурентів, а також досягнення інших стратегічних цілей діяльності інвестора. В результаті таких господарських операцій виникає: у інвестора актив – господарський засіб, який у майбутньому принесе економічний ефект; в об'єкта інвестування пасив – елемент власного капіталу чи зобов'язань

(грошових, майнових тощо). Ігнорування економічної природи фінансових інвестицій у визначенні їх сутності для цілей бухгалтерського обліку не дозволяє однозначно їх ідентифікувати;

відсутність в П(с)БО №12 «Фінансові інвестиції» систематизованої класифікації та чітких критеріїв віднесення фінансових інвестицій до певного виду ускладнює вибір методу відображення в бухгалтерському обліку та визначення рахунків, застосовуваних для обліку певних фінансових інвестицій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підвищення капіталізації економіки є однією з ключових проблем на сучасному етапі розвитку нашої держави. Забезпечення розвитку вітчизняного бізнесу потребує пошуку додаткових джерел фінансування, що може бути вирішено шляхом фінансово інвестування. За цих обставин підвищується роль бухгалтерського обліку як інформаційної підсистеми інвестиційної діяльності підприємства, зростає потреба у формуванні ефективного і, водночас, спрощеного механізму бухгалтерського обліку фінансових інвестицій та розкриття цих даних у фінансовій звітності підприємств. Дослідження нормативно-інструктивної бази обліку фінансових інвестицій дозволило визначити ряд недоліків, які ускладнюють їх ідентифікацію та бухгалтерський облік.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку вбачаємо у поглибленні науково-методологічних положень бухгалтерського відображення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, а саме: розвитку сутності фінансових інвестицій підприємств та методичному впорядкуванні бухгалтерського обліку їх окремих видів.

Список літератури:

1. Баланс : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 : N 87 від 31.03.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>.

2. Відомості про фондовий ринок України. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/info>.

3. Воронко Р.М. Облік у зарубіжних країнах : навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 744 с.
4. Звіт про рух грошових коштів : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_019.
5. Інвестиції в асоційовані підприємства оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046.
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України : №291 від 30 листопада 1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
7. Консолідована фінансова звітність: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 20 : N 176 від 30.07.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0553-99>.
8. Об'єднання підприємств : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 : N 163 від 07.07.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
9. Податковий Кодекс України. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – ст.112. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України : Постанова Правління Національного банку України : N 358 від 03.10.2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05>.
11. Про похідні цінні папери (деривативи) : Проект Закону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbs.org.ua/index.php?get=23&id=2297>.
12. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України : N 3480-IV від 23 лютого 2006 року / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – N 31. – Ст.268. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
13. Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 : N 303 від 18.06.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.
14. Уманців Г. Класифікація фінансових інвестицій / Г. Уманців, О. Лисенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtkt.com.ua/debet/ukr/2001/23/23pr4.html>.
15. Фінансові інвестиції : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 : N 91 від 26.04.2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
16. Фінансові інструменти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 : N 559 від 30.11.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

17. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_015.

18. Частки у спільних підприємствах : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_040.

